

B O E K E N

Ambivalente stellingen

Ed. van Thijn bespreekt:
Frits Bolkestein, *Het heft in handen*,
Amsterdam: Prometheus, 1995.

Frits Bolkestein staat bekend als een ondoorgrondelijk politicus die onverstoortbaar zijn eigen weg door het politieke landschap plaveit. En met groot succes. Hij heeft in de korte tijd dat hij het leiderschap van de vvd vervult, deze partij tot de grootste van Nederland gemaakt. Hij heeft – dwars tegen de stroom in – gemeene zaak gemaakt met zijn politieke tegenvoeters en mede het paarse kabinet tot stand gebracht. Hij drukt in toenemende mate zijn stempel op het politieke debat en gaat daarbij controversiële kwesties niet uit de weg. Hij heeft het dualisme nieuw leven ingeblazen en speelt vanuit de Tweede Kamer beurtelings de rol van oppositieleider en verdediger van het liberaal getinte kabinetsbeleid. En alleen hij weet of en wanneer het schip strandt.

Aan het slot van het kortste dagboek ooit over een lange kabinetsformatie gepubliceerd, zegt hij:

'maandag 22 augustus

Om twee uur werden de ministers beëdigd, om drie uur de staatssecretarissen. Zelfben ik gaan tennissen. Ik vond dat een aangename taakverdeling. Mijn eerste klus is af: 30 april 1990 tot en met 22 augustus 1994. Nu mijn tweede.'

Het is tevens het slot van een boek dat een omineuze titel

draagt: *Het heft in handen*. De tijd en het volgende boek zullen leren wat hem met die 'tweede klus' voor ogen staat.

Hoe kan een politicus die al zijn speeches, artikelen, debatten en interviews boekstaft nu ondoorgrondelijk zijn? *Het heft in handen* verschaft zeker een interessante doorkijk in het liberale gedachtengoed van de huidige vvd-leider die van zijn hart geen moordkuil maakt. Maar na lezing van de 24 beschouwingen die uiteenlopend zijn van vorm, thematiek, oorspronkelijkheid, diepgang en stelligheid, blijft de lezer toch zitten met meer vragen dan antwoorden over de koers die hij voor de jaren negentig in gedachten heeft.

Bolkestein is ook op zijn best als hij minder stellig is dan hij zo graag wil doen voorkomen en zichzelf blootstelt aan intellectuele twijfels die hij normaal gesproken verfoeit.

Het interessantste onderdeel is de weergave van een drietal gesprekken met vermaarde auteurs als Nathan Glazer, Paul Kennedy en Abdullahi An-Na'im. Met name de ambivalenties en dilemma's die hij in het nieuwste boek van Kennedy *De wereld in een nieuwe eeuw* heeft opgespoord, hebben een hoog actualiteitsgehalte. Zo passeren tal van brandende kwesties de revue. Ik noem: de ongebreidelde opmars – wereldwijd – van het vrije-marktdenken versus de onvermijdelijke aantasting van sociale rechtvaardigheid en de duurzaamheid van het milieu; de culturele homogeniteit en etnische cohesie versus de toenemende instabiliteit van de samenleving;

INHOUD

Bolkestein
Journalistieke moraal
Sociaal-liberaal perspectief
Politieke filosofie

B O E K E N

de groeiende immigratiestromen versus het belang van integratie van minderheden; de voortgaande internationalisatie versus het houvast dat de nationale identiteit te bieden heeft; de liberale democratie versus de roep om een autoritaire samenleving (al of niet in confusaaanse zin). Het is voor de duidelijkheid in de Nederlandse politiek te betreuren dat de rollen in dit gesprek niet waren omgedraaid, zodat Bolkestein zich zelf over deze ambivalenties had kunnen uitspreken.

Daar waar Bolkestein zijn roemruchte stellingheid wel de vrije loop laat, gaat dit vaak ten koste van de scherpte van de redenering. Zo is hij voor zijn doen het wolligst als hij uiteenzet waar het moderne liberalisme – dat 'op politiek en economisch vlak inmiddels zijn superioriteit heeft bewezen' – nu eigenlijk voor staat. Daarbij hanteert hij drie uitgangspunten: de individuele mens is van ultieme waarde; de maatschappelijke orde is grotendeels het resultaat van zelfregulerende, spontane processen; de staat dient een democratische rechtsstaat te zijn. Hij bestrijdt met kracht de opvatting dat dit onherroepelijk leidt tot een samenleving waarin eigenbelang en individualisme, cynisme en materialisme de dominante waarden zullen zijn, die zullen leiden tot maatschappelijke desintegratie. Het is niet waar, zo zegt hij, dat het individu als *lone wolf* figureert. Liberalen menen juist dat individuen uit zichzelf elkaar opzoeken en zich uit eigen beweging met elkaar verenigen. In een – eveneens afgedrukte – discussie met Hirsch Ballin verzet Bolkestein

zich tegen het moralistisch geschermd met waarden en normen en ontkent hij de noodzaak van 'gemeenschappelijke idealen'. 'Waarom is het niet voldoende dat Jantje, Pietje en Marietje persoonlijke idealen hebben? Welk gemeenschappelijk ideaal moeten die vijftien miljoen Nederlanders hebben? Is het wonen in een goed geordende staat waarin iedereen zijn eigen idealen nastreeft en zijn eigen gang gaat, niet voldoende?'

Maar in een andere beschouwing komt hij plotseling met de 'deugdzaamheid' op de proppen. De deugdzaamheid die waarden als vrijheid, gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid moet 'garanderen'. Hij verwijst naar een minder bekend geschrift van de Schotse moralist (sic!) Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, die de deugdzaamheid als smeerolie voor de samenleving beschouwde. Bolkestein is dan ook geen 'laissez-faire-liberaal' maar hij is evenmin voorstander van het andere uiterste: op grond van subjectieve voorkeuren een bepaalde levenswijze aan burgers opdringen.

De (liberale) waarheid zal wel ergens in het midden liggen en dat maakt Bolkestein sympathieker dan hij zich voordoet. Hij is minder dogmatisch dan hij zou willen zijn. Soms spreekt hij zichzelf ook danig tegen. Zijn vertrouwen in het individu is – zoals uit het voorgaande blijkt – bijkans onbegrensd, maar elders hekelt hij de grondleggers van de verzorgingsstaat die decennia lang in hun naïviteit zijn uitgegaan van de filosofie van de 'goede mens', de mens die zich verantwoordelijk

gedraagt en van de omstandigheden geen misbruik maakt.

Etnocentrisme

Bolkestein is niet bang voor maatschappelijke desintegratie maar, zo zegt hij weer elders 'op cultureel vlak vormen, mede door de komst van veel mensen met andere normen en waarden, instabiliteit en verbrokkeling een groter gevaar dan starheid'. Een eigenaardige tegenspraak, maar ook een betreuwenswaardige vorm van etnocentrisme. Het zou wel van een – onverwachtse – bekrompenheid getuigen als de profeet van het moderne liberalisme 'dat inmiddels zijn superioriteit heeft bewezen' de haarscheurtjes in dat idyllisch systeem exclusief toeschrijft aan de nieuwkomers van de multiculturele samenleving.

Toch heeft het daar alle schijn van. In zijn (bekende) verhaal over asielzoekers verwerpt hij – zoals bij elk onderwerp – de beide uitersten. Een 'open-deur'-politiek als door Jan Pronk bepleit, wijst hij vanzelfsprekend af. Maar ook het andere uiterste – iedereen terugsturen – kan niet: 'Dat is onmenselijk, onuitvoerbaar, in strijd met internationale verdragen en dus verwerpelijk.'

Maar we moeten 'iets' doen want 'de mensen in het land zijn bezorgd.' Zij willen helpen maar zij voelen dat de voorraad asielzoekers onafzienbaar is. 'De onbeheersbaarheid van het probleem jaagt angst aan.' En dan volgen de voorstellen, waarvan we er al zoveel gehoord hebben. Meestal in verkiezingstijd. Want dat is blijkbaar de periode waarin je als politicus angst moet wegnemen.

B O E K E N

Bolkestein spiegelt zich graag aan Thorbecke. 'Een waar staatsman moest maatschappelijke ontwikkelingen die eerst nog onder de oppervlakte bleven en pas later zouden opwellen, zien te ontdekken en erop inspelen,' schrijft hij

niet zonder bewondering. Gelukkig deed Thorbecke iets meer dan 'inspelen' alleen. Hij legde de grondslag voor een nieuw staatsbestel. Zou de ondoorgrondelijke Bolkestein dat bedoelen als hij ons een 'tweede

klus' in het vooruitzicht stelt?

ED. VAN THIJN

Minister van Binnenlandse Zaken in het kabinet-Lubbers/Kok, oud-burgemeester van Amsterdam

De mythe van de nobele journalist

René Cuperus bespreekt:

J. Wesselius (red.), *Het Mijneveld*.

Over journalistiek en moraal, Amsterdam:

Nijgh & van Ditmar, 1994.

'Er zijn twee maatschappelijke groeperingen die niet tegen kritiek kunnen: D66 en de journalistiek'. De uitspraak is, geloof ik, van oud-wbs-directeur Joop van den Berg; zij laat zich in elk geval lezen als een vrolijk *Aha-Erlebnis*. De luimige Van Mierlo staat symbool voor de ene groepering (waar het hier verder niet over zal gaan), Maartje van Weegen, presentatrice van NOVA, voor de andere. Toch al een armetierige *Libelle*-uitvoering van Jeremy Paxman van *Newsnight*, presteert Maartje van Weegen het elke NOVA-gast die een zin begint met kritiek op de journalistieke weergave van een bepaalde gebeurtenis in de rede te vallen met het cliché: 'Oh, u valt de boodschapper van het nieuws aan'. Als iets taboe is bij NOVA, dan is het wel kritiek op de journalistieke aanpak van een onderwerp. De gast wordt vriendelijk gesommeerd verder te gaan. Hoe het medium tv de toonzetting en de beeld-

vorming van een *nieuwsitem* beïnvloedt, is niet aan de orde.

Ongezien durf ik te beweren dat de NOVA-redactie niet over een bibliotheek beschikt, en al helemaal niet over de boeken van McLuhan ('the medium is the message'), Neil Postman ('de debilerende invloed van de beeldcultuur') of Baudrillard ('de media-werkelijkheid heeft de 'echte' werkelijkheid vervangen'). Voor reflectie op hun werk hebben journalisten noch de goede houding, noch de tijd.

De flink toegenomen macht van de media is mede als gevolg daarvan geen thema van publiek debat. Een enkele opiniepagina-schrijver durft het onderwerp nog wel eens aan te roeren, maar dat vraagt wel veel lef en onafhankelijkheid. Want wie in Nederland maakt zolangzamerhand geen deel uit van het persberichten- en voorlichtingscircus ofwel het politiek-maatschappelijk mediacomplex?

Tegen deze achtergrond is het bijzonder dat enige tijd geleden *Het Mijneveld. Over journalistiek en moraal* (onder redactie van freelance journaliste Jacqueline Wesselius) verscheen. Die eer komt het Instituut voor Openbare

Communicatie en de sector Hoger Informatie- en Communicatieonderwijs (HICO) van de Christelijke Hogeschool Windesheim toe. Wesselius schijnt het boek in hun opdracht te hebben samengesteld.

Het is een kloek boek geworden en omvang en vormgeving doen vermoeden dat we hier met een standaardwerk over het onderwerp te maken hebben. Lezen leidt echter tot een geweldige anti-climax. Als ik het boek had moeten aanschaffen, dan had ik me miskocht gevoeld. Want bij nader inzien gaat het om weinig meer dan een HBO-reader met te hooi en te gras bijeengeraapte stukken over het onderwerp. Redacteur Wesselius is er allesbehalve in geslaagd de twintig afzonderlijke bijdragen met bijna net zoveel auteurs enige samenhang en zeggingskracht te geven. Nu is samenhang ook wel wat veel gevraagd bij een zo chaotisch opgezet boek: een artikel over de Dreyfus-affaire naast een interview met Parool-fotojournalist Wubbo de Jong; een stuk over pamfletten in het Parijs van de achttiende eeuw naast een 'analyse' van de zaak-Jenninger; een interview met de Duitse *undercover*-journalist Günther Wallraf tussen een artikel over propagan-